

ТАСАВВУФ ФАЛСАФАСИНИНГ ГЛОБАЛ АҲАМИЯТИ ВА ДОЛЗАРБ ТАДҚИҚОТ ОБЪЕКТИ СИФАТИДА

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-23-145-153>

Жаъфар Холмўминов

фалсафа фанлари доктори(DSc),

Тошкент давлат шарқшунослик университети

“Манбашунослик ва тасаввуф герменевтикаси” кафедраси доценти

jafarmuhammad@mail.ru

Исломбек Раҳмонбердиев,

Тошкент давлат шарқшунослик университети

Шарқ фалсафаси ва маданияти кафедраси магистранти

islombekrakhmonberdiev@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Ислом дини таркибида шаклланиб, унинг Ислом, Иймон ва Эҳсон каби қисмларидан учинчи қисмига тааллуқли бўлган ва Мусулмон Шарқида салкам 1300 йилдан буён тарихий тараққиёт босқичларини босиб ўтиб, мукамал бир диний-фалсафий таълимот сифатида шакланган Тасаввуф ва унинг бугунги даврдаги аҳамияти ҳақида фикр юритилади.

Муаллифларнинг фикрича, руҳий инқироз ва таназзулларга учраган бугунги давр инсони учун Тасаввуфнинг ҳаётбахш зоялари инсон руҳиятини муътадиллаштиришига, уни келажакка бўлган ишончини оширишига хизмат қилади. Шу нуқтаи назардан, уни фалсафий жиҳатдан жиддийроқ ўрганиши ва руҳий тарбия усулларидан бири сифатида қўллаш яхши натижалар бериши мумкин, деган хулосага келишади.

Калит сўзлар: *Ислом, ислом дунёси, дин, Ислом дини, шариат, тасаввуф, тасаввуф фалсафаси, тасаввуф таълимоти, тасаввуф илми, глобал, глобаллашув, зоя, модернизм, Шарқ, Ғарб, таъсир, руҳий-маънавий тарбия, руҳий саломатлик, позитивизм, тараққиёт, камолот.*

ABSTRACT

This article discusses Sufism and its significance today, which is formed as part of Islam, belongs to the third part of it, such as Islam, Iman and Ihsan, and has gone

through almost 1300 years of historical development in the Muslim East as a perfect religious and philosophical doctrine.

According to the authors, the vital ideas of Sufism serve to moderate the human psyche, to increase its confidence in the future, for today's man in a state of spiritual crisis and decline. In this context, they conclude that it can yield good results if studied more philosophically and applied as one of the methods of spiritual education.

Keywords: *Islam, the world of Islam, religion, sharia, sufism, philosophy of sufism, the doctrine of sufism, knowledge of sufism, global, globalisation, idea, modernism, The East, The West, influence, spiritual-cultural upbringing, psychological wellness, positive, development, maturity.*

КИРИШ

Замонавийлик дунёвий феномен сифатида замонавий назарийчиларнинг урф-одатлар ва динга қарши қарашларида ниҳоятда кучли таъсирга эга. Ушбу икки элемент секуляризм тараққиёти глобаллашиб бориши натижасида кучсизланиб бораётгандек. Бироқ, секуляризм тарафдорларининг давлат бошқаруви ва демократия хусусидаги қарашлари ва уларнинг ваъдалари ўзини оқламади. Ушбу вазиятда Ислом ҳаракати ҳақиқий Исломни қайтариш ғоясини илгари суриши модернизм ва дин ўртасидаги замонавий муносабатларга яққол мисолдир. [1;3]

Бир томондан кўп маданиятли, бир томондан эса глобаллашув жараёнида ягона иқтисодий макон ва ягона маданиятга қараб кетаётган даврда, Тасаввуф таълимоти ислом дунёсида сокинлашиб, яққаланиб қолган. Исломшунос тадқиқотчилар тасаввуфнинг инқирозига икки омилни асосий сабаб қилиб кўрсатишади: тасаввуф аҳлининг Ислом жамиятига бўлган ишончининг йўқолиши; шариат аҳлининг ҳақиқий Ислом таълимотидан узоқлашиб, шариат буюрган ибодатларни адо этишда нуқсонларга йўл қўйиши. Шунингдек, номусулмон жамиятли Ғарбнинг тараққиёти мусулмон давлардан кўплаб жиҳатларда устунлик қилишмоқда. Ушбу кўп маданиятли ва глобаллашув замонида, кўплаб мусулмонларнинг дунёқарашини прагматик кўриниш ола бошлади.

Прагматик дунёқараш капитализм ривожини фониди инсониятга ниҳоятда катта босим ўтказмоқда. Ғарб мамлакатларида “Фаровонлик жамияти” ўтган асрнинг саксонинчи йилларига қадар ўрнатилган бўлсада, инсониятнинг бахт-саодатга эришуви ҳақидаги секуляризм тарафдорлари ва прагматик сиёсатчилар илгари сурган ғоялари ўзини оқламаганини бугунги кунда ривожланган

мамалакатлардаги суитситситлар, турли жиноятлар ва ахлоқий бузукликлар кўрсаткичлари ўсиб бораётгани бунга яққол далилдир. Демократик жамиятларнинг асосий шиори бўлмиш “инсон ҳуқуқлари ва хоҳишлари олий қадрият”лиги натижасида ҳозирги кунда Ғарб мамлакатлари ўз қонунчилигига бир қанча инсонийликка зид бўлган ахлоқсизликларни ўз мамлакатларида легитимлаштириш га мажбур бўлмоқда. Шветсарияда инсон яшашни истамаса уни ўз талаби асосидаосон йўл билан ҳаётига нуқта кўювчи Сарко номли 3-д мосламалар ҳукумати томонидан рухсат берилган.[2;6] Ғарб мамлакатлари, жумладан Нидерландия, Германия, Белгия, Люксембург, Канада, Колумбия каби иқтисодиёти барқарор ривожланган мамлакатларда кузатилиши[3;9] демак, иқтисодий ривожланиш ва фаровон ҳаёт ҳар доим ҳам инсонга бахт олиб келмайди деган хулоса чиқаришга олиб келади. Бир сўз билан айтганда, капитализм инсониятга фойдадан ташқари катта зарар ҳам келтирмоқда.

Ушбу фикрни Ғарб жамияти зиёли қатлами томонидан эътироф этилиши [4;5] ушбу хулосани қанчалик тўғри эканлигини исботлайди. Ғарбда “Коммунизм миллионлаб инсонларни ўлдирди, капитализм ҳам”[5;2] номли қараш ҳозирги кунда шаклланиб бўлган. Капитализмга фашизмга ёқилғи вазифасини бажарди.[5;8] Ғарбда капитализм бир қанча урушларга сабабчи бўлгани омили ҳам кўтарилиб, инсоният муштарақ ғоялар билан тинч-тотув яшаш ўрнига, салбий рақобат қилиб қон тўкиши ҳақида бир қанча файласуфлар томонидан бот-бот такрорланмоқда.

Инглиз файласуфи ва иқтисодчиси Адам Смит капитализм ҳақида: “Капитализм инсоний қадриятларга зарар етказди”[6;12] деган фикрни билдирганлиги бугунги кунда ўз тасдиғини топмоқда. Бу ҳақида католик черкови капитализм ўзининг моддиюнчилик тамойили туфайли инсониятга салбий таъсир ўтказмоқда,[7;18] дея даъво билан чиқган. Рим Папаси “Капитализм-шавқатсизликнинг янгича кўриниши, уни камбағал ва ночорлар душмани, иқлимий инқирознинг асосий сабабчиси”[7;14] эканлигини таъкидлаши ҳам ўзгача бир қарашдир.

XIX асрда яшаб ижод қилган рус файласуфи ва жамиятшуноси М.Бакунин инсон хоҳиш ва майлларининг эркинликликлари мавжуд ахлоқий кодекслар доирасида бўлса позитив анархизм, агар бунинг тескариси бўлиб унга ҳукумат ва жамият томонидан мақулланса негатив анархизмга сабаб бўлади, дея таъкидлаган ҳам ушбу икки атамани фанга кўшган. Негатив анархизм бугунги кунда Ғарбда қанчалик қарор топди? Бугунги кунда ғарб маданияти ва унга сингиб кетаётган ахлоқий бузукликлар ҳамда Ғарб орқали

кириб келаётган оммавий маданият инсониятни ахлоқий таназзулга бошлаётгани бугунги кунда сир эмас. Бакунинг неагтив анархизм[8;5] қарор топганлигини Фарбда инсоний фитрат ва табиатга бутунлай зид бўлган бир жинсли никоҳ, ўз жинсини ўзгартириш ҳуқуқи, ўз жонига қасд қилишда ҳукуматнинг амалий ёрдами каби инсон эшитса сесканадиган тушунчалар бугун инсониятни иқтисодий ривожланиш қатори ушбу муаммоларни ҳам келажак авлод учун зудлик билан ҳал қилиш кераклигини кун тартибига қўймоқда. Ушбу рўй бераётган воқеалар фонида христиан оламида одамларнинг черковга бўлган ишончи кескин тушиб кетиб, айримлари динсизликни, катта қисми эса ислом динини ихтиёр қилаётгани айни ҳақиқат. Статистик маълумотларга қараганда, 2016 йилга қадар Фарбий Европа аҳолиси исломни қабул қилиш кўрсаткичи сезиларли 11% ни ташкил қилган бўлса, ушбу кўрсаткич 2050-йилга қадар 16% дан кам бўлмаган ҳолатда етиб бориши башорат қилинган. Ушбу кўрсаткич миграция омилидан ҳоли эканлиги фактдир.[9;10] Ушбу кўрсаткич иқтисодий фаровонлиги юқори Скандинавия давлатлари, Франция, Германия, Нидерландия, Белгия, Буюк Британия, Австрия, Швецария каби давларда 12% дан юқори кўрсаткичдалиги фикримиз исботидир. Европа мамлакатлари нафақат исломни қабул қилиб ислом шариати буюрган амалларни адо этишга ўтмоқда балки, иқтисодиёти ва сиёсати ҳам исломий ҳқумларни жорий этаётгани ҳақиқатдир. Ислом молияси атамаси бугунги кунда дунё бўйлаб иқтисодиётга кенг қилинаётган дастур ҳисобланади.[10;12]

Мулаҳазаларни давоми ўлароқ, дунё бўйлаб, хусусан, Европада шариатдан кейинги босқич – тариқат, яъни, тасаввуф (ботиний фикҳ)[11;32] га бўлган қизиқиш аввалгига қараганда сезиларли даражада ортган. Чор Россияси мустамлакаси бўлиб, ўзлимиз акс этган ўтмишимиз, қадриятларимиз ва тасаввуф илмига ўз хиссаларини қўшган буюк аждодларимизни унутаётган вақтимизда ҳам дунё бўйлаб кўплаб тадқиқотчилар уларни ўрганиб, улар илгари сурган ҳақиқатларни англаб етиб, ўз халқига таништирганларида Мусулмон Шарқи ҳали уйқуда эди.

Тасаввуф ҳақидаги тадқиқотлар ҳозирги кунда дунё олимлари томонидан амалга оширилмоқда. Ислом фалсафаси ва тасаввуф ҳақида тадқиқотлар олиб бораётган бир қанча шарқшунос олимлар тасаввуфнинг инсон руҳияти ҳар қачонгидан ҳам тарбияга, тасаллига муҳтожлигини таъкидлаб, тасаввуфни бевосита психологияга ҳам боғлиқ эканлигини эътирофи ўлароқ: ”Илм-фан ва техника таракқиёти инсониятга кўплаб қулайликлар берибгина қолмай, кўплаб

психологик муаммоларга ҳам сабаб бўлмоқда. Барча илмий ютуқлар ва тараққиётнинг фундаментал асоси бўлмиш инсон руҳияти учун фойдали бўлган ахлоқий кодекслар мажмуаси ҳисобланмиш дин унутилиб, моддий сари интилиш бугунги замон одами фитратига ўрнашиб, унинг олий мақсадига айланмоқда. Моддий манфаат учун кўплаб жиноятлар, мамлакатлараро эътибор берадиган бўлсак, урушлар, ядро қуролининг яратилиши, табиий ресурслар учун кураш кучайиши, турли геосиёсий ўйинлар, назарияларнинг барчаси инсониятни йўқ қилиш эвазига гегемон бўлишни мақсад қилиб олган маълум бир гуруҳлар туфайли инсониятнинг тинчи бузилган. Шундай вазиятда тасаввуфни ўрганиш ҳар қачонгидан ҳам муҳим вазифага айланиб қолмоқда. Аммо тасаввуф мураккаб ва чигалликларга эга бўлиб, исломнинг руҳий, ақлий, ахлоқий, ботиний фалсафасини ўзида мужассам этган. Унинг асосида ўз-ўзини ислоҳ қилиш, тарбиялаш, ривожлантириш ва ўзгаларга яхшилик қилиш орқали ажр умид қилиш ётади.[12;8]

Европа олимлари тасаввуфни ислом динининг алоҳида бир ячейкаси сифатида талқин қилиб, “Sufism” (Германия ва Францияда ҳам шундай) атамасининг сўнгги “исм”(изм) қисми унинг алоҳида бир ғояга эга тарихий мактаб эканлигининг исботидир.[13-52] Мутафаккирлар ”Тасаввуф исломнинг фундаментал ажралмас қисми бўлиб, Имон, Ислом, Эҳсон номли устунларининг Эҳсон қисмига тўғри келади. Имондан дин (қалам), Исломдан шариат, Эҳсондан эса тасаввуф вужудга келди”, [14;112] деган фикрни тасдиқлайдилар.

Инсон онги ва феъл-атвори бевосита ўзида кўплаб фактлар ва қадриятларни жам қилади. Улардан бири бўлмиш факт асосан илм-фандан, қадриятлар эса диний ва диний бўлмаган фалсафалар, хусусан, гуманизм ва экзистенциализмдан қувват олади.[15;25]

Руҳият диний фалсафанинг ажралмас қисми бўлиб, қадриятларни белгилаб бергани учун инсониятнинг руҳий камолот бағишлайди. Шунинг билан 1884-йилда [16;27] Бутунжаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилотининг 37-Халқаро Ассамблеясида руҳий саломатликни ижтимоий ва маданий жиҳатдан инсон саломатлигининг асосий қисмларидан бири эканлиги белгиланган. Инсон руҳиятини ўрганиш Ғарбий Европанинг тиббиёт мактаблари илмий машғулотлари рўйхатига киритилган.[17;6] Руҳий саломатлик нуқтаи назаридан, руҳият ушбу соҳада бошқа ўринларда “қалб”, “кўнгил” атамалари билан ҳам қўлланилади. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, инсон саломатлигига ёндашувнинг ушбу кўриниши бик қанча позитив, баъзи

холларда негатив натижаларни фанга тақдим қилган. Ушбу тадқиқотлар шуни кўрсатадики, мазкур ёндашув инсон саломатлигига фойда келтириши кўрсаткичи зарар келтириши ёки ҳеч қандай фойда келтирмаслигидан анча юқоридир.[18;8] Тасаввуф нафақат мусулмон оламида, балки номусулмон оламида ҳам кенг ёйилган, Шарқдан Ғарбга томон ёйилиб бораётган ўзига хос маънавий шакли бўлиб, уни маънавий, руҳий фойдаси нуқтаи назаридан тадқиқ қилиш керак.[19;27]

Дарҳақиқат, “бугунги давр инсони, ривожланиш ва юксалишларга қарамасдан, маънавий қашшоқлик ва руҳий инқироздан азият чекмоқда. Ўзининг асл табиатидан тобора бегоналашиб бораётган инсоният Албер Камюнинг ўз онасини кўмаётган чоғда бамайлихотир сигарет чекаётган ва қаҳва ичишни хошлаётган (“Бегона” асари) Мерсосига ўхшаб бормоқда. Тасаввуфга ўхшаган маънавий ва фалсафий таълимотлар айнан ана шундай инқирозлар учун ўзига хос вакцинадир. Инсоният руҳий тушкунликка тушган, маънавий-ахлоқий инқирозга юз тутган бир шароитда Тасаввуфнинг ўз-ўзини назорат қилиш ва бошқариш, ўз хатти ҳаракатлари, хато ва камчиликларини таҳлил қилиб бориш, ўзидаги ёмон хислатлар билан курашиб, улардан қутилиш, ўзини маънавий-руҳий жиҳатдан такомиллаштириш ва юксалтириш, инсонпарварлик ва ҳаётсеварлик ғоялари билан кучли иммунитет ҳосил қилиб, келажакка ишониб яшаш ва интилиш каби ахлоқий-руҳий тарбия усуллари бугунги кунда янада муҳим аҳамият касб этиб бормоқда”.[20;24]

Фалсафий жиҳатдан мушоҳада қиладиган бўлсак, тасаввуф илми ислом динининг асл моҳиятини очиб берадиган калитдир. Унинг Ислом моҳиятини чуқурроқ англаш ва идрок этишга қаратилган инсон тафаккури ва ҳис-туйғуларини ҳаракатга келтирадиган усуллари турли халқлар ва миллатларнинг тафаккур тарзи ва эстетик дидига мос тушганлиги туфайли охириги минг йил давомида Ислом дини жуғрофияси янада кенгайди. Бошқача таъбир билан айтганда, айнан Тасаввуф таълимотининг Мавлавия, Қодирия ва Нақшбандия каби айрим тариқатлари туфайли Ислом тафаккури дунё бўйлаб тарқалиб кетди.

Тасаввуф илми шунингдек, ислом динининг асосий манбаи булган Қуръони Карим ва Ҳадисни асл моҳиятини очиб берувчи таълимот ҳисобланади. Ваҳийлик тажрибалари билан феноменологик асосга эга бўлган ушбу суфий тажрибаларини ўрганиш диний билим манбаларини илмий тадқиқ қилиш имконини беради.[21;34] Шу туфайли дунё бўйлаб кундан кунга клиник тажрибалардан тадқиқотларгача, нормал ва ғайритабиий идрок ҳодисаларини ва унинг оқибатларини ўрганиш руҳий саломатлик билан боғлиқ фанларнинг

ажралмас қисмини ташкил қилади ва рухий саломатлик фанлари тадқиқотчиларига суфийлик илми ва тажрибаларини ўрганиш учун қулай шароит яратиб беради.[22;34]

ХУЛОСА

Айни пайтда соғлом ақл билан тафаккур қилиб, бир ҳақиқатни тан олиш фурсати етиб келди: Тасаввуф ХХІ асрга келиб, глобал маънавий-рухий ҳодиса сифатида ўзлигини намоён эта бошлади. Зеро, “бугунги кунда Ер шарининг Япониядан Америкагача бўлган ҳудудлари оралиғида Тасаввуф таълимотини фавқулодда қизиқиш билан ўрганиш жараёни бошланган. Бугунги кунда бу исломий тафаккур ва ҳаёт тарзи – Тасаввуф ва унинг фалсафаси, бадий адабиёти, ҳаётбахш ғояларини мусулмонлар билан биргаликда турли дин ва миллат вакиллари ҳам ўрганишга бел боғлашган. Нега? Чунки тобора маънавий қашшоқлик, ахлоқий тубанлик ва рухий инқирозлар гирдобига тушиб бораётган инсоният Тасаввуфнинг рухий тарбия усулларида фойдаланишга муҳтож бўлиб бормоқда”. [21;34]

Хулоса қилиб айтганда, Тасаввуф таълимотини эскирган матоҳ сифатида баҳолаш катта хато эканлигини инсоният тарихий тажрибаси кўрсатиб бермоқда. Зотан, иррационал билиш усулига асосланган, аммо, шунингдек, рационалистик билишни ҳам бутунлай инкор этмайдиган ушбу диний-фалсафий таълимот Ер шарининг катта қисмида ўзининг салкам 1300 йиллик мавжудлиги давомида такомиллашиб бориш ва модернизациялашиш имкониятлари кенглигини исботлаб берган. Бу ҳолатни айниқса, ҳам Шарқ ва ҳам Ғарб дунёсида кенг тарқалган Мавлавия (Мавлоно Жалолиддин Румий асос солган) ва Нақшбандия (Хожа Баҳоуддин Нақшбанд асос солган) каби ирфоний тариқатлар мисолида ҳам кўриш мумкин.[23;3]

REFERENCES

1. Achmad Ubaedillah. (2015). Sufi Islam And the nation state:Durul Arkam movement in the post Suharto er of Indonesia”. Indonesian journal of Islam and Muslim Societies 5(1), 80.
2. Insider.3 d-printed suicide pods are now legal in Switzerland//[Insider](#)
3. Nicola Davis “Euthanasia and assisted dying rates are soaring”// [News, sport and opinion from the Guardian's global edition | The Guardian.](#)
4. George Monbiot”Capitalism is killing the planet-it is time to stop buying into our own destruction”// [News, sport and opinion from the Guardian's global edition | The Guardian](#)

5. Umar Haque “If Communism killed millions, Capitalism too”. Eudaimonia. july-2018 .235p
6. “The basics of philosophy”
https://www.philosophybasics.com/branch_capitalism.html
7. ["Catechism of the Catholic Church: III. The Social Doctrine of the Church". Vatican Publishing House.](#)
8. O'Leary, Naomi (26 November 2013). ["Pope attacks 'tyranny' of markets in manifesto for papacy"//Business News | Reuters](#)
9. Woodcock, George (1962, 1975). *Anarchism*, 158. Harmondsworth, England: Penguin Books. [ISBN 0-14-020622-1](#).
10. [Muslim Population Growth in Europe | Pew Research Center \(pewforum.org\)](#)
11. [Islamic Finance in Europe \(deloitte.com\)](#)
12. Муҳаммад Нуруллоҳ Сайдо ал Жазарий. Тасаввуф сирлари . – Тошкент, 1999.
13. Saliyo, “Mencari Makna Hidup dengan Jalan Sufi di Era Modern”//Esoterik: Jurnal Akhlak dan Tasawuf 2, no. 1 (2016).
Accessed <http://dx.doi.org/10.21043/esoterik.v2i1>
14. Annemarie Schimmel, *Dimensi Mistik Dalam Islam* (Jakarta: Pustaka Firdaus, 2002), 52.
15. M. Amin Syukur, *Tasawuf Kontekstual Solusi Problem Manusia Modern* (Yogyakarta: Pustaka, 2003), 112.
16. Fulford KW. Religion and psychiatry: Extending the limits of tolerance. In: Bhugra D, editor. *Psychiatry and Religion: Context, Consensus and Controversies*//London: Routledge; 1996. pp. 5–22.
17. Basu S. How the spiritual dimension of health was acknowledged by the world health assembly - A report. *New Approaches Med Health* // 1995;3:47–51.
18. *Br J Psychiatry*. 1994 Oct; 165(4):441-6.
19. Pathways to postoperative hostility in cardiac patients: mediation of coping, spiritual struggle and interleukin-6. Ai AL, Pargament K, Kronfol Z, Tice TN, Appel H. *Res Nurs Health*. 1987 Dec; 10(6):391-8. [[PubMed](#)]
20. [S. Haque Nizamie, Mohammad Zia Ul Haq Katshu, and N. A. Uvais](#)“Sufism and mental health” [Indian J Psychiatry](#). 2013 Jan; 55 //(Suppl 2): S215–S223.doi: [10.4103/0019-5545.105535](https://doi.org/10.4103/0019-5545.105535)
21. Жаъфар Холмўминов. Тасаввуф онтологияси. – Тошкент: “Yosh avlod matbaa”, 2021. – Б.24-25.

22. Iqbal M. The Reconstruction of Religious Thought in Islam. London: Oxford University Press; 1934. [[Google Scholar](#)] [[Ref list](#)]
23. Rakhmonberdiev, Islombek. (2022). Tasavvuf falsafasi va adabiyotining global ahamiyati” Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(2),
24. Умаржонов, С. С. (2022). Онтологияда субстансия ва акциденцияга доир таълимотнинг Фахриддин розий томонидан ривожлантирилиши. Academic Research in Educational Sciences, 3(3), 961–968. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-3-961-968>
25. Umarjonov, S.S. (2021). Ijtimoiy – gumanitar fanlarni o‘qitishda Fahriddin Roziyning ontologik qarashlarining o‘rni va ahamiyat. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(9), 1029-1038.
26. Umarjonov, S.S., Safarov, M.K. (2021). Fahriddin Roziyning “Latoif ul-g‘iyosiyot” qo‘lyozma asarida aql va e‘tiqod masalasining qo‘yilishi va uning diniy-falsafiy germeneytik tahlili. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(5), 1058-1068.
27. Safarov, M.K., Umarjonov, S.S. (2021). Abu Bakr ar-Roziy etikasida befoyda o‘y surish va ochko‘zlik muhokamasi. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(5), 1045-1049.
28. Rahmonberdiev, Islombek. (2021). Tasavvuf ta‘limotida nafs tarbiyasi bosqichlari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, maxsus son, 121-130.
29. Safarov, M. (2021). Abu Bakr ar-Roziy etikasida insonning o‘z kamchilliklarini anglashi va uni bartaraf qilishi muhokamasi. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1 (9) 68-71.